

Domburg

Drie gebouwen aan de Singel

BOUWHISTORISCHE OPNAME MET WAARDESTELLING

M.L.J. Bimmel

Mei 2016

Rapport 16.010

Adviesbureau voor
ABM
Bouwhistorie
en Monumenten

Colofon

Redactie: Mark Bimmel en Jaap Bimmel

Teksten: Mark Bimmel

Fotografie: Mark Bimmel

Veldwerk: Mark Bimmel

Copyright: Gemeente Veere en A.B.M adviesbureau te Rosmalen.

Niets van deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotografie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de gemeente Veere en A.B.M. adviesbureau te Rosmalen.

A.B.M.

Adviesbureau voor Bouwhistorie en Monumenten

Tel.nr. 06-51743679

Vliertwijksestraat 33b

5243 RG

Rosmalen

Inhoudsopgave

		pagina
-	Voorwoord	
1	Objectgegevens	1
2	Historische inleiding	
	-De gebouwen in hun omgeving	1
	-De ontwikkeling van de gebouwen	1
	-Overzicht van de bouwfaseringsen	4
3	Beschrijving van de villa	
	-Algemeen	5
	-Gebouw 1	5
	-Gebouw 2	9
	-Gebouw 3	16
4	De waardestelling	
	-Inleiding	22
	-waardering	23
5	Samenvatting	25

Voorwoord

Aan één van de hoofdstraten rond de kern van Dombrug, de Singel geheten, staan aan de zuidelijke zijde, bij de hoek met de Nijverheidsweg een drietal utilitaire gebouwen. De begane gronden daarvan zijn in gebruik als opslag en werkruimten. De bouwhistorische opname heeft plaatsgevonden in de panden waarvan alleen het middelste pand (gebouw 2) toegankelijk was.

Op verzoek van de gemeente Veere, is een bouwhistorische opname met waardestelling uitgevoerd. Het onderzoek is verricht door Mark Bimmel van A.B.M. (Adviesbureau voor Bouwhistorie en Monumenten te Rosmalen). Een directe aanleiding voor de opname is er op dit moment niet maar zal in de toekomst als voorbereiding dienen om de gebouwen eventueel te kunnen verbouwen. De opname heeft zich beperkt tot een kort veldwerk ter plaatse, dat in mei 2016 heeft plaatsgevonden. Het doel was inzicht te verkrijgen in de bouwgeschiedenis en de monumentwaarden van de bouwmassa, constructie en interieurelementen. Buiten de bouwhistorische opname viel archiefonderzoek naar bouwtekeningen en ander historisch materiaal. Wel is gebruik gemaakt van gegevens die in toegankelijke literatuur en op websites beschikbaar is.

Deze opname, die niet de diepgang en volledigheid heeft van een volledig bouwhistorisch onderzoek, kent nog enkele andere beperkingen. Zo waren tijdens het veldwerk bijvoorbeeld twee gebouwen niet toegankelijk en waren muren van het interieur afgewerkt met pleisterwerk en andere afwerklagen, waardoor een analyse van het bouw materiaal niet mogelijk was. Een definitieve uitspraak over de genoemde elementen is op dit moment niet te geven. Wel komt uit het onderzoek naar voren of deze elementen tot een bepaalde structuur behoren, waardoor er in veel gevallen een waardering aan gekoppeld kan worden. Daarbij is zoveel mogelijk de vermoedelijke datering aangegeven.

Aan de hand van de verzamelde informatie is een waardestelling van de monumentwaarden vervaardigd. Omdat het complex geen status heeft en zijn daardoor de *contextuele waarden* en een *interne waardestelling* opgesteld, voor zover mogelijk. Het zijn de waarden die direct met de materialisering, structuur, afwerking en uitmontering van de gebouwen te maken hebben. Dit conform de *Richtlijnen bouwhistorisch onderzoek* (Amersfoort/Den Haag 2009).

Rosmalen, mei 2016

Mark Bimmel

1 Objectgegevens en redengevende omschrijving

Adres: Singel 45, 47 en 49, Domburg

Postcode: 4357 BV

Status: geen

Eigendom: Gemeente Veere

2 Historische inleiding

De gebouwen in hun omgeving

De eerste vermelding van Domburg dateert uit omstreeks 1200. De werkelijke stichting vond eeuwen eerder plaats toen er een ringwalburg of duinburg in de duinen werd aangelegd ter bescherming tegen aanvallen. Dat zal waarschijnlijk gebeurd zijn in de 9^e eeuw en daaraan ontleend Domburg zijn naam als verbastering van duinburg. Domburg werd in de eerste vermelding 'Dumburgh' genoemd. Domburg bestond in die tijd uit twee kernen waarvan een kern in de burg lag en de andere er buiten. De ringwalburg lag ter hoogte van het oostelijk deel van het huidige centrum en werd Oost-Domburg genoemd. Ook is er sprake van binnen buiten Domburg. In de 13^e eeuw (1223) heeft Domburg stadsrechten gekregen maar is niet uitgegroeid tot een stad van dat formaat¹.

In het aardrijkskundig woordenboek van van der Aa (1841) is er nog sprake van: '*Domburg, voormalig plattelandstad, thans een dorp op het eiland Walcheren, provincie Zeeland, distr. arr. Kant. En 2,5 uur N.W. van Middelburg, gemeente Domburg-binnen-en-buiten, in de heerlijkheid Domburg-binnen.*'²

Met Domburg-binnen werd het gedeelte rondom het huidige Groentje bedoeld en met Domburg-buiten werd het westelijke deel bedoeld.

De ontwikkeling van de gebouwen

De gebouwen bevinden zich aan de zuidwestelijke zijde van het stadje, voorheen Domburg-buiten.

Aan deze zuidelijke zijde was de Singel de grens van het stadje en hield de bebouwing op. De eerste uitbreiding vond in dit gedeelte plaats, dat gebeurde ook oost zijde. De eerste uitbreiding vond plaats aan het einde van de 19^e eeuw door een aantal boerderijen, later werd dat aangevuld met incidentele en planmatige woningbouw en utilitaire gebouwen zoals de gebouwen in kwestie. Eerdere uitbreidingen van Domburg vonden ook al plaats in

¹ www.wikipedia.org

² Het aardrijkskundig woordenboek van van der Aa, 1841, pagina 408.

de 17^e, 18^e, en 19^e eeuw maar dat betroffen alleen buitenplaatsen op enige afstand van het stadje.

Op een kaart van de gemeente uit 1863 is nog geen bebouwing aan de zuidelijke zijde op de locatie te vinden (afb. 1)³.

Afbeelding 1: De situatie in 1863 (in rood omcirkeld).

Ook op een wandelkaart uit 1913 is er nog geen sprake van bebouwing (afb. 2).

Afbeelding 2: De situatie in 1913 (in rood omcirkeld)⁴.

Kort na 1913 werd het eerste gebouw gebouwd aan de Singel; door de aanleg van de Nijverheidsweg werd het een hoekpand. Dit eerste gebouw hield met zijn positionering geen rekening met de weg. Die aanleg heeft plaatsgevonden in het eerste kwart van de 20^e eeuw. In het begin van de jaren '30 van de vorige eeuw is het tweede gebouw tegen het eerste aangebouwd. Het gebouw deed dienst als gemeentelijk abattoir en verloor zijn functie en

³ Uitgave Hugo Suringar, Leeuwarden, 1863, kaart J. Kuijper, bron www.plaatsengids.nl.

⁴ Plattegrond uit 1913 door M.C. van Elsäcker (tekening: Zeeuws Documentatiecentrum).

werd in 1969 gesloten. Het abattoir werd opgericht om de hygiëne te vergroten en door de overheid werd gereguleerd⁵. Kort na de bouw van het abattoir is er een aanbouw achter het eerste gebouw geplaatst en vervolgens een bouwdeel daar weer achter. Nadien is er een aanbouw achter het middelste pand (abattoir) gekomen. Deze laatste drie toevoegingen hebben rond het midden van de 20^e eeuw plaatsgevonden. Het derde gebouw werd in deze periode gebouwd en kreeg laat in de 20^e eeuw een aanbouw tegen de achtergevel. Het gebouw deed dienst als vergaderlokaal.

De gebouwen maken deel uit van een groter geheel als een bedrijven terrein dat zich voortzet in de Nijverheidsweg. Met name is dat terrein in die straat herkenbaar aan de bebouwing aan de noordelijke zijde van die straat die een onderlinge samenhang hebben.

In de tweede helft van de 20^e eeuw, na 1960, zijn de voorgevels van de eerste twee gebouwen ingrijpend gewijzigd.

De oorspronkelijke indeling van de gevel op de begane grond, van het eerste gebouw, bestond uit een enkele of dubbele deur die aan weerszijde werd geflankeerd door twee vensters aan weerszijden (afb. 3). Boven de entree prijkt een bord met daarop de tekst: 'vergaderlokaal'. Van de twee buitenste vensters resteren nog de gemetselde dagkanten die werden naar het maaiveld en naar werden uitgebroken ten behoeve van de grote garage deur. Hierbij is tevens de oorspronkelijke houten begane grondvloer verwijderd.

Afbeelding 3 : De voorgevels rond 1960⁶.

In de oorspronkelijke situatie, van het tweede gebouw, waren er kleinere dubbele deuren en bovenlichten die naar binnen te openen waren (afb. 3).

⁵ Wiki Zeeuwse bibliotheek.

⁶ Beeldbank Zeeuwsarchief

Overzicht van de bouwfaseringen:

- Fase 1: Bouw van het gebouw 3 (nummer 49) in het begin van de 20^e eeuw.
- Fase 2: Bouw van het gebouw nummer 2, nummer 47, kort na de bouw van gebouw nummer 3 in de jaren 30 van de vorige eeuw. Kort daarna werd de aanbouw achter gebouw nummer 3 gebouwd.
- Fase 3: Omstreeks het midden van de 20^e eeuw werd gebouw nummer 3 gebouwd. Ook werd een tweede aanbouw achter gebouw nummer 3 gebouwd. Nadien werd de aanbouw achter gebouw nummer 2 geplaatst.
- Fase 4: Na 1960 werden de puien van de gebouwen 1 en 2 ingrijpend gewijzigd.
- Fase 5: Ruim na 1960 werd de pui van gebouw nummer 1 opnieuw aangepast met een smallere gevelopening op de begane grond en werd de aanbouw tegen de achtergevel gebouwd.
- Fase 6: De aanbouw achter het eerste gebouw werd toegevoegd in de tweede helft van de 20^e eeuw.

3 De beschrijving van de drie gebouwen

Algemeen

Bij de kruising van de Singel en de Nijverheidsweg staan een drietal gebouwen met drie aanbouwen of uitbreidingen. De panden zijn georiënteerd op de Singel en zijn momenteel in gebruik als opslag en werkruimten voor onder andere de gemeente en een aannemer. Voor de leesbaarheid zijn de gebouwen voorzien van een nummering (van links naar rechts). De aanbouwen erachter zijn apart omschreven. In de beschrijving zijn de gevels aan de Singel beschouwd als de voorgevels.

De drie gebouwen hebben rechthoekige plattegronden en omvatten een begane grond en een zolder onder, met oranje-rode Oud Hollandse pannen gedekte zadeldaken. De nokrichting van de daken is haaks op de Singel. De gevels zijn opgetrokken met machinaal geproduceerde stenen en platvol gevoegd. Behalve het middelste pand (gebouw 2) hebben de aanbouwen eveneens zadeldaken, de middelste aanbouw heeft een lessenaarsdak. De twee andere bestaan ook uit een begane grond en een zolder. Het dak van de aanbouw van het linker pand (gebouw 1) is gedekte met golfplaten en de aanbouw van het rechter pand (gebouw 3) is gedekte met oranje-rode oud Hollandse pannen.

De drie gebouwen zijn in verschillende fasen tot stand gekomen en hebben in de loop van de tijd enkele aanpassingen ondergaan.

Gebouw 1 (Singel 45)

Dit pand dateert uit het begin van de 20^e eeuw en staat op zichzelf aan de linkerzijde een steeg en grenst met de rechterzijde aan een open plaats behorende bij het middelste gebouw (gebouw 2). Globaal meet het gebouw 7,5 meter bij 8,6 meter. Het is opgetrokken met machinaal geproduceerde bakstenen en in wildverband gemetseld en voorzien van platvolle voegen. De drie zichtbare gevels zijn voorzien van een plint met donkerdere stenen afgedekt met een één steen hoge rollaag. De plint is aan de voorgevelzijde enkele baksteenlagen hoger dan de plint in de zijgevels. Bij de beide zijgevels zijn de gootklossen van de oorspronkelijke goot nog aanwezig. Deze zijn momenteel functioneel doordat op een hoger niveau een bakgoot op beugels is aangebracht. Tegen de achtergevel staat een aanbouw die het zicht onttrekt op de voormalige achtergevel. Uit het linker dakvlak steekt een bakstenen schoorsteen.

De voorgevel

De voorgevel is een topgevel die is afgedekt met een rollaag van een halve steen zwaar. De rollaag is op de hoeken, verticaal, naar beneden doorgezet. In de voorgevel tekenen zich een aantal bouwnaden af van de oudere indeling die nadien is aangepast ten behoeve van een ander gebruik van het gebouw (afb. 4). De gevel heeft een grote garage deur gekregen, door deze grote opening in het, toen nog bestaande, metselwerk te hakken waarna afgehakte bakstenen resteerden. Die grote gevelopening werd daarna weer, met bakstenen, verkleind. Het nieuwe metselwerk is met inkassingen in verband gebracht met het oudere bestaande

metselwerk. Boven de grote opening is een latei aangebracht die met houtdelen is afgewerkt. Vervolgens zijn daarna de deuren vervangen en daarbij zodanig aangepast dat de volledige breedte van de gevelopening niet meer benut kan worden.

Op het niveau van de zolder bevindt zich een blinde verdiepte sleuf die een bakstenen raamdorpel heeft en een rollaag. Aan de bovenzijde bevindt zich een driekleuwer zware rollaag, die aan weerszijde voorbij deze sleuf steekt.

Afbeelding 4: De voorgevel.

De zijgevels

De beide zijgevels hebben een identieke indeling met in iedere gevel twee gevelopeningen met daarin betonnen vensters (afb. 4 en 5).

Deze vensters hebben, in horizontale zin een driedeling die identiek is. In verticale zin is er een tweedeling. De bovenste delen hebben vensters met een vierruits roedeverdeling, aan de onderzijde zijn er zesruits verdelingen. Boven de vensters zijn rollagen van één steen zwaarte aangebracht, de rollagen steken iets door, voorbij de dagkanten van de vensters. Aan de onderzijde zijn de vensters voorzien van bakstenen raamdorpels. De vensters in de linker zijgevel zijn met houten platen dichtgezet. In de plint bevinden zich een aantal ventilatieopeningen met roosters erin, ten behoeve van de ventilatiemogelijkheden voor de verwijderde houten vloer.

Afbeelding 4: De rechter zijgevel.

Afbeelding 5: De linker zijgevel.

De achtergevel

Achter het hoofdbouwdeel is een aanbouw aanwezig waardoor het zicht op de achtergevel is onttrokken en deze gevel een inpancige muur is geworden.

Het interieur

Vanwege de ontoegankelijkheid is hier geen duidelijkheid over.

De draag- en kapconstructie

Vanwege de ontoegankelijkheid is hier geen duidelijkheid over.

De aanbouw

De aanbouw is een sobere doelmatige aanbouw met dezelfde breedte als het hoofdbouwdeel. De beide zijgevels zijn blind, de achtergevel is aan het zicht onttrokken door een gebouw dat tegen de aanbouw staat.

Het interieur

Vanwege de ontoegankelijkheid is hier geen duidelijkheid over.

De draag- en kapconstructie

Vanwege de ontoegankelijkheid is hier geen duidelijkheid over.

Gebouw 2 (Singel 47)

Dit gebouw, het voormalige gemeentelijk slachthuis, is in de jaren 30 van de vorige eeuw tegen het bestaande rechter buurpand gebouwd⁷. Het gebouw heeft een rechthoekige plattegrond van ongeveer 5,5 meter bij 10,5 meter. De gevels zijn in kruisverband gemetseld en opgetrokken met machinaal geproduceerde bakstenen en is een platvolle voeg toegepast.

De twee zichtbare gevels, de voor- en linker zijgevel, zijn vanaf maaiveld voorzien van een plint met een donkerdere voeg ten opzichte van het voegwerk van de overige delen van de gevels. De plint is afgedekt met een rollaag van een halve steen zwaar.

De voorgevel

De voorgevel bevat één gevelopening, deze is gevuld met grote dubbele deuren die hier na de bouw aangebracht zijn (afb. 6). De huidige gevelopeningen zijn een vergroting ten opzichte van de oorspronkelijke situatie waarvan de oorspronkelijke rollaag, van een halve steen zwaar, nog aanwezig is. De huidige dagkanten zijn afgehakt ten behoeve van de grotere opening en zijn afgewerkt met Portlandcement. Ten behoeve het opvangen van het metselwerk, boven grote opening, is een stalen latei aangebracht. In de oorspronkelijke situatie waren er kleinere dubbele deuren en bovenlichten die naar binnen te openen waren (afb. 3). De schuine delen van de gevel zijn afgedekt met rollagen van een halve steen zwaar.

⁷ Wiki Zeeuwse Bibliotheek

Afbeelding 6: De voorgevel.

De linker zijgevel

De linker zijgevel is gericht op het onbebouwde deel tussen dit gebouw en gebouw nummer 1. De gevel bevat zes gevelopeningen waarvan drie vensters en daarnaast drie deuren (afb. 7). Vanaf de straat is het patroon steeds hetzelfde met eerst een raam en daarna een deur en dit herhaald zich. De uitzondering hierop is dat de laatste gevelopening niet een enkele deur maar een dubbele deur bevat. De vensters hebben bovenramen (uitzet) en onderramen en zijn in de huidige situatie ongedeeld met een kalf. Voorheen hadden zij bovenlichten met een zesruits verdeling en een negenruits verdeling in de onderramen. Boven de getoogde bovenramen bevinden zich segmentbogen van een halve steen zwaar.

Onder de vensters bevinden zich bakstenen raamdorpels. Het eerste venster is aan de onderzijde dicht gemetseld en alle bovenramen zijn met hout dichtgezet.

De deuren zijn eenvoudige opgeklampte deuren met zesruits vensters en zij hebben zesruits bovenlichten met een grotere negge dan de deuren. Boven de bovenlichten zijn rollagen van één steen zwaar aangebracht met uitzondering van de rollaag bij de eerste deur, deze is een halve steen zwaar. Deze deur was, in de eerste opzet een raam dat is vermaakt tot een deur. Daarvoor is, onder de rechter dagkant van oude het venster, een nieuwe dagkant gehakt ten behoeve van de grotere gevelopening. De deur werd breder dan het venster en daarvoor is een geheel nieuwe dagkant gehakt aan de linkerzijde. Het type deur wijkt ook af van de oorspronkelijke deuren.

De huidige mastgoot is een vervanging van een oudere goot, waarschijnlijk een bakgoot waarvan de klossen waar deze goot op lag nog in de gevel aanwezig zijn.

Afbeelding 7 : De linker zijgevel.

De achtergevel

De gevel is aan de binnenzijde geheel afgewerkt en aan de buitenzijde deels aan het zicht onttrokken door de aanbouw met het platte dak. In de gevel bevinden zich twee, dicht gezette, ramen met een getoogde bovenzijde, vermoedelijk een vierruits verdeling (afb. 8). Deze vensters zijn ingekort aan de onderzijde, de oorspronkelijke grootte is zichtbaar in de aanbouw. De vensters zijn voorzien van segmentbogen van een halve steen zwaar. De schuine delen van de gevel zijn afgedekt met, licht uitkragende, rollagen.

Afbeelding 8 : De achtergevel vanuit de binnenzijde.

De rechter zijmuur

Deze muur is de oudere linker zijgevel van het buurpand (gebouw 3) en met de bouw van dit gebouw (gebouw 2) is deze gevel inpandig terecht gekomen en de gemeenschappelijke tussenmuur geworden. Aan de binnenzijde is deze muur geheel afgewerkt waardoor er geen, eventuele, gevelindeling zichtbaar is.

Het interieur

Het interieur omvat alleen de begane grond, een zoldervloer is er niet waardoor het dak zichtbaar is vanaf de begane grond (afb. 9 en 10). Deze begane grond bestaat, in de huidige situatie, uit twee ruimten, voorheen waren dat er drie. De begane grond was ongeveer in drie gelijke delen opgedeeld met twee muren. In die muren waren dubbele klapdeuren opgenomen waarvan er nog één dubbele deur resteert. De voorste muur is grotendeels

weggebroken waardoor het één ruimte is geworden. Van de oorspronkelijke scheidingsmuur resteren kleine penanten en een groter deel onder het dak waar de sparing voor de dubbele deuren nog herkenbaar zijn. Deze muur is aan de achterzijde, alleen aan de rechterkant verzaamd met een één steen dikke muur van kalkzandsteen.

Voor het verwerken van het te slachten vee is ter hoogte van de bovenzijde van de zijgevel een stalen balk aanwezig waar de kadavers mee werden opgetakeld en verplaatst. De stalen balk hangt aan een stalen constructie die is opgelegd in zijgevels, evenwijdig aan de voorgevel. De hijsinrichting voor de verdere verwerking is in het middelste gedeelte bewaard gebleven.

Alle muren zijn tot circa 2 meter hoogte betegeld met witte geglaazuurde tegels in het voorste gedeelte met uitzondering van het middelste gedeelte. Daar is de muur aan de linkerzijde niet betegeld. In dat gedeelte is de betegeling, op de rechter zijmuur, tot een lager niveau aanwezig die ook samenhangt met een verdwenen werkblad tegen de rechter muur. In het achterste deel is de betegeling tot het hogere niveau aanwezig alsmede een werkblad tegen de achtergevel. Hier is globaal het onderste deel van de tegels oorspronkelijk aanwezig. Na het inkorten van de vensters zijn de tegels hoger doorgezet. Boven dit blad hangt een stalen beugel met haken. Ook in deze ruimte is een stalen balk aanwezig zoals in de voorste twee ruimten alleen betreft het hier een losse balk die niet in verbinding staat met die in de andere ruimten. In de betonnen vloer is aan de zijde van de linker zijgevel een goot aanwezig waar het bloed van het geslachte vee kon weglopen. Er zijn een paar verzamelputten, dieper dan de goot, waardoor het bloed door de zijgevel naar een verzamelput kon lopen.

Afbeelding 9: De begane grond vanaf de voorgevel.

Afbeelding 10 : De begane grond, van en naar de voorgevel.

De kapconstructie

De gordingenkap bestaat alleen uit gordingen en een nokbalk die zijn opgelegd in de beide kopgevels en de twee inwendige muren (afb. 9). Op de gordingen ligt het dakbeschot waarop het pannendak ligt.

Aanbouw

De aanbouw heeft een vierkante plattegrond en omvat alleen een begane grond. Deze aanbouw is tegen de bestaande linker zijgevel van de aanbouw van het gebouw 3 geplaatst en de iets latere aanbouw daar weer achter. Hierdoor waren slechts twee gevels noodzakelijk om een aanbouw achter gebouw 2 tot stand te laten komen. De linker zijgevel

staat niet in het verlengde van de zijgevel van het hoofdgebouw maar ligt iets terug. De gevels zijn een halve steen dik en zijn in half steensverband gemetseld. Er bevinden zich twee eenvoudige opgeklampte deuren, ten behoeve van de deuren is ertussen de gevel verzaaid met een penant.

Het interieur

Het interieur heeft een tweedeling door een lage scheidingsmuur in het midden, haaks op de linker zijgevel. Het zijn twee verblijven voor varkens of ander klein vee.

De kapconstructie

Deze bestaat uit niet meer dan een enkele gording, evenwijdig aan de linker zijgevel, waarop de golfplaten liggen.

Gebouw 3 (Singel 49)

De werkplaats is tussen circa 1900 en 1920 gebouwd op de hoek van de Singel en de latere Nijverheidsweg. Het heeft een rechthoekige plattegrond van ongeveer 23,3 meter bij 9,3 meter. Het gebouw is opgetrokken met machinaal geproduceerde stenen en in kruisverband gemetseld en platvol gevoegd. De gevels zijn voorzien van een plint met donkerdere stenen dan het overige opgaande metselwerk.

De voorgevel

De topgevel heeft op de begane grond twee gevelopeningen en op de zolder één (afb. 11). Op de begane grond zijn het grote gevelopeningen met dubbele deuren. De deuren zijn opgehangen met scharnieren op duimen die rusten op hardstenen duimblokken. Boven de deuren is een enkele stalen latei aangebracht om het opgaande metselwerk te dragen, de latei loopt door boven beide deuren en de muurdam tussen de deuren. De latei is afgewerkt met houten delen waar een tekst op is aangebracht die niet meer geheel leesbaar is. In ieder geval begint die tekst aan de linkerkant met: 'AANEMERSBEDRIJF.....'.

De deuren zijn opgeklampte deuren met negenruits vensters erin, de houten delen, tussen de klampen, zijn diagonaal aangebracht. Boven de rechter deur is een huisnummer plaatje te vinden met daarop nummer 49. De muurdammen aan de buitenzijden van de deuren hebben een kleine rollaag van een halve steen zwaar onder de middelste duimblokken. De muurdam in het midden heeft, tussen de middelste en bovenste duimblokken, een kleine rollaag van een halve steen zwaar die op een strek is geplaatst. Onder de middelste duimblokken is een rollaag van een halve steen zwaar geplaatst, ter breedte van de muurdam.

Op de zolder bevindt zich een melkmeisje met een deur in het midden waarin een zesruits venster is opgenomen, de deur wordt geflankeerd door vierruits vensters. De bovendorpel, boven het melkmeisje, is tevens de latei waarop een rollaag is geplaatst van één steen zwaar. De raamdorpels zijn van hout, onder de vensters maar onder de deur is een bakstenen raamdorpel toepast. In de oorspronkelijke opzet waren er drie vensters. De deur is een secundaire toevoeging, de dagkanten zijn daarvoor, naar beneden, in het metselwerk gehakt.

De gevel is aan de bovenzijde afgedekt met een rollaag van een halve steen zwaar. De rollaag gaat, op beide hoeken, over in een verticaal naar beneden en die daarna verder gaat als rollaag (horizontaal) in de richting van de zijgevels.

Afbeelding 11: De voorgevel aan de Singel.

Bij de hoeken is een gedeelte met Portlandcement afgesmeerd metselwerk aanwezig. Ook op de schuine delen is Portlandcement toegepast, door een latere afwerking van de geveltop.

De linker zijgevel

De oorspronkelijke zijgevel is een inpandige gemeenschappelijke zijmuur geworden na de bouw van het linker buurpand in de jaren 30 van de vorige eeuw. Wel is er een horizontale scheur waargenomen, in het middelste gebouw, die kan wijzen op een venster zoals die op ongeveer dezelfde positie aanwezig is in de rechter zijgevel.

De achtergevel

De gevel is deels aan het zicht onttrokken door de latere aanbouw die op een klein deel na de gehele breedte van de achtergevel beslaat (afb. 12). Doordat de aanbouw niet de volledige breedte beslaat is het dak ook iets lager en daar steekt de achtergevel boven uit. De gevel toont, net als de voorgevel, de latere afwerking van de geveltop met Portlandcement. Op de begane grond bevindt zich een deur met een tweeruits vensters erin en een ongedeeld bovenlicht. De gevelopening is beëindigd met een rollaag van één steen zwaar.

Afbeelding 12 : De achtergevel.

De rechter zijgevel

De gevel bevat een grote openingen met vier aaneengeschakelde vensters (afb. 13). Per venster zijn er twee draairamen aan de onderzijden en achtruits bovenlichten. Boven de venster is een rollaag van één steen zwaar toegepast, ook onder de muurplaat is een rollaag aanwezig maar is daar een halve steen zwaar.

Afbeelding 13 : De rechter zijgevel.

Het interieur

Op de begane grond is er een ongedeelde ruimte.

De draag- en kapconstructie

Vanwege de ontoegankelijkheid is hier geen duidelijkheid over.

De aanbouw

Deze aanbouw met een zadeldak is na de bouw van het hoofdgebouw tegen de achtergevel gezet. Tegen deze aanbouw is wederom naden en houten aanbouw geplaatst. De eerste aanbouw heeft een rechthoekige plattegrond van ongeveer 6,5 meter bij 3,5 meter en omvat een begane grond en een zolder. De aanbouw is opgetrokken met machinaal geproduceerde stenen en in kruisverband gemetseld en platvol gevoegd. De plint is aan de bovenzijde beëindigd met een rollaag van een halve steen zwaar. Onder het dakvlak is een bakgoot aanwezig.

Rechter zijgevel

In de gevel, aan de Nijverheidsweg, bevinden zich twee gevelopeningen (afb. 14). Aan de linkerkant een vierruits venster met een rollaag van een halve steen zwaar aan de onderzijde. Rechts van het venster een grote gevelopening met dubbele deuren, in de linker deur is een zesruits venster opgenomen. De houten latei boven de deur draagt het opgaande metselwerk waarin een rollaag van een halve steen zwaar is opgenomen.

Afbeelding 14 : De gevel aan de Nijverheidsweg.

Linker zijgevel.

Het gedeelte van die gevel dat zichtbaar is, in zowel de aanbouw (gebouw 2) als wat daar bovenuit steekt, is blind.

Achtergevel

De achtergevel van de aanbouw is deels aan het zicht onttrokken door de aanbouw (afb. 15). Een gedeelte van de gevel op de begane grond en een deel van de geveltop zijn vernieuwd. In de gevel is op ieder niveau een venster opgenomen. Op de begane grond een groot, met planken dichtgezet, venster dat aan de bovenzijde getoogd is. Hier is een ontlastingsboog van één steen zwaar aangebracht, onder het venster bevindt zich een bakstenen raamdorpel. Op zolderniveau, een gevelopening met twee negenruits vensters. Boven het

venster is een rollaag van een halve steen aangebracht en heeft het venster een bakstenen raamdorpel. Op de gevel bevinden zich een aantal gevelankers die de gevel aan de gordingen verankeren.

Afbeelding15 : De achtergevel van de aanbouw.

Het interieur

Vanwege de ontoegankelijkheid is hier geen duidelijkheid over.

De draag- en kapconstructie

Vanwege de ontoegankelijkheid is hier geen duidelijkheid over.

4 De Waardestelling

Inleiding

De waardestelling is samengesteld volgens de richtlijnen die in 2009 voor het bouwhistorisch onderzoek zijn vastgesteld door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, de Stichting Bouwhistorie Nederland, de Vereniging Nederlandse Gemeenten, het Atelier Rijksbouwmeester en de Rijksgebouwendienst (*Richtlijnen bouwhistorisch onderzoek*, Amersfoort/Den Haag 2009, blz. 17-20). Deze waardestelling is volgens de in deze richtlijnen gestelde voorwaarden 'onafhankelijk en objectief' opgesteld, 'los van de bouwkundige toestand, gebruikersbelangen, ontwerpoverwegingen en financiële belangen'. De waardestelling kent twee componenten, namelijk de *contextuele waardestelling* en de *interne waardestelling*. In deze rapportage zijn deze beide componenten belicht en aangevuld met wat de rol in het straatbeeld is. Aangevuld op de voorgaande componenten is de *interne waardestelling*, de interne monumentwaarden, bijgevoegd waarbij de nadruk ligt op de materialisering, structuur, afwerking en uitmontering.

Het onderzoek betreft een bouwhistorische opname, waardoor de waardestelling van de verschillende aspecten niet tot op detailniveau gaat. Omdat alleen het middelste gebouw toegankelijk was zijn uitspraken over de kapconstructies en balklagen niet in de waardestelling opgenomen, ook zijn interieur aspecten achterwege gelaten.

Uitleg categorieën.

In de waardestelling worden drie categorieën gehanteerd, die de weergeven in welke mate aan het beschreven aspect en om welke redenen al dan niet monumentwaarden worden toegekend:

Categorie 1:

Hoge monumentwaarde,
deze zijn van groot belang voor de structuur en/of de betekenis van het object of gebied.

Categorie 2:

Positieve monumentwaarde,
deze zijn van belang voor de structuur en/of betekenis van het object of gebied.

Categorie 3:

Indifferente waarde,
deze zijn van relatief weinig belang voor de structuur en/of de betekenis van het object of gebied.

Waardering

Cultuurhistorische waarde

De drie gebouwen met de aanbouwen zijn de vertegenwoordigers van de tijd waarin het stadje langzaam groeide en uitbreidingen plaatsvonden langs de hoofdwegen aan de rand van het stadje. De straat leende zich bij uitstek voor uitbreidingen en werd zo langzaam onderdeel van de stad en niet de begrenzing daarvan, door onder andere de aanleg van de stoomtreinlijn en het station. Later werd dit stadsdeel aangevuld met de bebouwing op de hoek van de Singel en Nijverheidsweg en de inbreidingen met incidentele en planmatige woningbouw. Hiervoor werden de zijstraten op de Singel aangelegd. In latere perioden werden de gebouwen aan de achterzijde uitgebreid. Het eerste gebouw deed dienst als vergaderlokaal en had een maatschappelijke functie en was het een trefpunt. Het tweede gebouw is het toonbeeld van de door de overheid gereguleerde maatschappelijke verandering met betrekking tot de algemene hygiëne. De gebouwen en de ligging hebben daarom hoge cultuurhistorische waarden (cat. 1). De beide straten hebben vanwege hun onderlinge samenhang tevens een hoge cultuurhistorische waarde (cat. 1).

Straatbeeld en ensemble waarde

De drie gebouwen vormen een onlosmakelijk geheel met dit deel van de straat. De straat kenmerkt zich door de diversiteit aan gebouwen die verschillende functies hadden. De straat heeft geen eenheid aan woningen maar een veelheid/verscheidenheid aan bebouwing die het straatbeeld zo divers maakt. Zo zijn er woningen die haaks of evenwijdig aan de straat zijn gesitueerd, boerderijen en utilitaire gebouwen zoals de drie panden op de nummers 45, 47 en 49. De straat heeft hoge beeldbepalende waarde (cat. 1). In de Nijverheidsweg is eveneens deze waarde hoog (cat. 1) vanwege de ensemble waarde als bedrijventerrein uit helft begin van de 20^e eeuw wat een nauwe samenhang heeft met de bebouwing aan de Singel.

Het exterieur

De bouwmassa

De gebouwen worden gekenmerkt door de sobere pragmatische bouwmassa, een eenvoud door de rechthoekige plattegronden met topgevels en zadeldaken, die haaks op de straat zijn georiënteerd. De gevelindeling weerspiegelt de interne ruimtelijke structuur. De bouwmassa's van de gebouwen hebben om deze redenen hoge monumentwaarden (cat. 1).

De gevels

Kenmerkend voor de buitengevels is sobere en pragmatische opzet die na de bouw is aangepast (nummers 45 en 47) en passend is bij de oorspronkelijke functie en de gewijzigde functie nadien. De opzet was een vrij indeelbare ruimte op rechthoekige plattegronden. In de gevels bevinden zich minimale decoratieve elementen die kenmerkend zijn voor bouwwerken uit die tijd en bijdragen aan het eigen karakter. Dat karakter is kenmerkend voor de utilitaire bouwwerken. De gevels hebben om deze redenen hoge monumentwaarden (cat. 1).

Kapconstructie (gebouw 2)

De pragmatische constructie bestaat alleen uit gordingen en die onderdeel zijn van de bouwkundige structuur van dit bouwdeel.

De kapconstructie hebben om deze redenen hoge monumentwaarden (cat. 1).

De aanbouw heeft een lessenaarsdak, deze heeft een indifferente waarde (cat. 3).

Het interieur

De ruimtelijke structuur (gebouw 2)

De begane grond heeft een bedrijfsmatige monumentale ruimtelijke structuur van het plaatselijke abattoir. Deze bestaat uit de driedeling die samenhangen met het aanvoeren, slachten en het verwerken van geslacht vee. Het is een puur pragmatische en praktische indeling. Op dit aspect heeft de ruimtelijke structuur om deze reden een hoge monumentwaarde (cat. 1).

Bijzondere interieurelementen (gebouw 2)

Op de begane grond is de indeling, die het verwerkingsproces van het slachten, nog herkenbaar door middel van de driedeling en de betegelde muren en de afvoeren voor het bloed in de vloer. Voor het verwerkingsproces zijn een takel- en transport installatie nog aanwezig. Tevens hebben de wanden een betegelde afwerking en is in de betonnen vloer nog de goot aanwezig voor de afvoer van voornamelijk bloed.

Onderdelen zonder waarde (cat. 3)

De aanbouwen achter de eerste twee gebouwen.

5 Samenvatting

De drie gebouwen vormen een onderdeel van de diversiteit aan gebouwen in de straat en leveren daar een belangrijke bijdrage aan. Die bijdrage vormt het DNA van dit deel van het stadje en toont daarmee de lokale geschiedenis. De gebouwen zijn behoudenswaardig en hebben een hoge lokale waarde. Dit deel van het stadje werd uitgekozen voor de eerste uitbreiding na een lange periode waarin er nauwelijks economisch groei en bevolkingsgroei was en werd afgesloten.